

*Богдана Кољевић Грифит**

Институт за политичке студије, Београд

ПОСЛЕ БИОПОЛИТИКЕ – ПРАВА ДЕМОКРАТИЈА КАО „СВЕТ ЖИВОТА” XXI ВЕКА**

Сажетак

У овом чланку аутор најпре разматра различите аспекте савременог неолиберализма као биополитике посебно рефлектујући питање криптодемократије на крају XX као и у првим деценијама XXI века. У том светлу, анализирају се дивергентне форме „либералне демократије” као процедуралне демократије која се појављује као примарни услов могућности за биополитички неототалитаризам. У другом делу рада, формалној демократији супротставља се појам „праве демократије” *via* садржинске демократије која се превасходно артикулише као политика локалног тј. политика места и политика времена. Паралелно се апострофира релевантност образовања за истинску демократију као и структурална релација политичког и нормативног елемента. Права демократија као самоодређење народа испоставља се као потенцијал за реализацију политичког субјективитета и суверенитета. Овај процес обележен је и формирањем специфичног *Sittlichkeit*-а тј. садржинска демократија манифестује се кроз мноштво форми „света живота” које израњају из историје, традиције и високе културе. Тако народни живот као демократски живот са свим његовим особеностима отвара простор

* Имејл-адреса: bogdana.koljevic@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

за хоризонте новог хуманизма у XXI веку и у исти мах се конституише и као темељ за рестаурацију *homo politicus*-а.

Кључне речи: неолиберализам, биополитика, политички субјективитет, суверенитет, права демократија, народ, свет живота, хуманизам

БИОПОЛИТИЧКА КРИПТОДЕМОКРАТИЈА НЕОЛИБЕРАЛИЗМА

Превласт *неолиберализма* као *биополитике* – која је још од Фукоа у најрелевантнијем смислу артикулисана пре свега као *растакање субјективитета и суверенитета* – релевантно је обележила тзв. „*време глобализма*” тј. еру западне хегемоније у политичком, економском, друштвеном и културном смислу. Штавише, „*колективни Запад*” кроз вишеслојну доминацију САД над Европом после Другог светског рата постепено је све упечатљивије реализовао биополитичку матрицу као основу савремене моћи тј. неолибералних техника управљања чији је финални циљ управо *контрола и регулација популације*. У том светлу, различите теорије и праксе које су успостављане као *mainstream* друге половине XX као и у првим деценијама XXI века афирмисале су специфичне дискурзивне као и образовне стратегије које би учврстиле *status quo* и пожељне обрасце за практично све сфере живота. *Ergo*, неолиберализам се испоставио као *тоталитаран* у двоструком смислу јер, наиме, не само да је претендовао на свеобухватност *via* затвореност система у којем би, у крајњој консеквенци, свако другачије мишљење завршило *са друге стране етике и права* већ се – и управо као *биополитички процес* – развијао тако да прожме безмало *целокупне просторе и приватног и јавног, и индивидуалног и колективног*, и на крају *читава сферу bios*-а.

Тако се „*либерална демократија*” – и то тек делимично из сасвим очигледних разлога на које је својевремено скренула пажњу Муф (Mouffe 2009) – појавила као вишеструки *contradictio in adjecto* тј. као елементарна супротност сопственом појму у облику *криптодемократије глобализма*. Или, још прецизније, у политичко-филозофском дискурсу управо кроз успостављање тзв. „*процедуралне теорије демократије*” као *формалне демократије*, са једне,

и кроз стратешко позиционирање *демократске хаунтологије постструктурализма*, са друге стране, креирани су основни предуслови за реал-политичку праксу *биополитичког неототалитаризма*. Јер, наиме, управо ова два синхронизована теоријска пројекта – упркос свим интерним структуралним разликама – у крајњој инстанци били су производ *историјски особеног и јединственог Weltanshaung-a* који обесмишљава концепт *homo politicus-a* и њему саобразну замисао о *правој тј. садржинској демократији*.

Почевши, наиме, од Хабермасовог политичко-филозофског „заокрета” од „теорије комуникативног делања” до „либералне демократије” (Habermas 2015), преко Ролсове концепције „политичког либерализма” (Rawls 2005) све до Деридине *démocratie à venir* (Derrida 2006) – није артикулисан практично ниједан *mainstream* образац који би афирмисао *политички субјективитет и суверенитет* у нужној корелацији *слободе, правде, ума и одговорности*. Још релевантније, док је ова чињеница после слома СССР и тријумфалистички прокламованог „*краја историје*” у бројним аспектима напросто деловала као „коллатерална штета” тј. логички разумљив нус продукт привременог реал-политичког пораза сваке теоријске и практичне концепције колективитета и заједнице као извора *homo politicus-a* – или као живи израз маркузеовског *атомистичког индивидуализма* (Marcuse 2012) - временом је постајао све транспарентнији иманентно биополитички карактер назначених процеса. *Ergo, неолиберална демократија* се испоставила као *системски и структурално биополитичка* кроз низ различитих паралелних процеса у широком распону од образовних трансформација и промовисања тзв. „*политике рода*“, „*критичке теорије расе*” и „*политике разлике*” *en generale* (Heller 1996) ¹ преко реал-политичких „*хуманитарних интервенција*” (Badiou 2006), „*рата против тероризма*” (Bernstein 2006) феномена „*политичких суђења*” (Laughland 2008), те мера предузетих у време епидемије *COVID 19* (Agamben 2021, Fusaro 2022) – све до имплицитне или сасвим експлицитне подршке *политичком фашизму и неонацизму* у савременом рату у Украјини (Žižek 2022).

¹ Релевантно је имати у виду како Хелер овоме још додаје нпр. и феномене попут „*политике здравља*” као и „*политике заштите животне средине*” као парадигматичне примере биополитике. У исти мах Хелер подсећа и како целокупан дискурс тзв. „*политичке коректности*” исто тако произилази управо из биополитике.

Или, још прецизније, заједнички именитељи за ове хетерогене примере који су обележили време доминантних дискурса неолиберализма и постмодернизма – као и политичку праксу *Pax Americana* – са једне стране су увек већ присутни бинаризам тј. дихотомија „пријатељ-непријатељ”, те политизација тела и контрола и регулација целокупних популација (Heller 1996, Arendt 2017, Foucault 2010) са друге. Ова три елемента, пак, сваки понаособ као и у испреплетеној појмовној мрежи појављују се као укидање *homo politicus*-а а стога последично и као *структурално недемократски par excellence*. У случају нпр. „политика рода” или „политика расе” реч о недвосмисленом трансферу приватног у простор јавности и консеквентно *нестанку јавног простора као простора политичког* јер се пажња грађанства системски усмерава на приватне ствари тј. на *res idiotica* због чега *polis* – у недостатку *опитих ствари* – не може преживети. Штавише, теоријско и практично форсирање приватности последично је релевантно допринело и разлици и раздвајању између тзв. *управљачке класе* са једне, и *безобличне масе грађанства* – лишене истинских *cives*, са друге стране. Следеће, специфичан начин реализације биополитике тј. пример тзв. „*хуманитарних интервенција*” означио је реализацију јединственог *contradictio in adjecto* у облику чак не ни либерално стандардизованог „*извоза демократије*” (*exporting democracy*) већ дословно као *демократије силе*. Исто тако – баш као и када се ради о примерима „*рата против тероризма*” или „*политичких суђења*” – „*хуманитарне интервенције*” у исти мах су именовале *и суспензију демократије и суспензију међународног права* тј. и *политичког субјективитета и суверенитета*.

Неолиберални неототалитаризам временом је прогресирано те се манифестовао у сасвим новој димензији приликом епидемије COVID 19 јер је, наиме, систем контролу и регулацију популација сада сем *споља* на релевантан начин окренуо и ка *унутра* у новонасталој *биополитизацији сопствених грађана*. Или, још прецизније, фрагментација и дисолуција политике и демократије на Западу је већ претходно извршена прво, кроз вишедеценијски процес наметања криптополитике разлика и укидање услова за критичко мишљење *per se* и затим, друго, у политичкој пракси кроз системску симулацију, *ergo, mimesis политичког* у перманентној ресторацији *status quo-a*. И док је у Европи ова структура етаблирања неолиберализма манифестована кроз занемарљиве разлике између

„демохришћана” и „социјалдемократија” (Mouffe 2009) тј. *биополитика је остварена управо кроз целокупан пројекат ЕУ* – у САД је сличан привид различитости, а заправо вечно враћање „*другог од истог*” имало већ устаљену форму безначајне дивергентности између „републиканаца” и „демократа”. Али, мере које је Запад предузео приликом најновије епидемије појављују се као релевантна биополитичка надоградња – и то не само зато што су регулација и контрола сада и у сасвим новим облицима примењене и према грађанима западних престоница већ и стога јер је заправо, макар и „успутно” и „колатерално”, започет *процес депопулације* и то на начин да је класни јаз између, агамбеновски говорећи, „*живих мртваца*” и *оних привилегованих опет постао упечатљив*.

Ипак, сасвим посебан и безмало незаменљив пример је последњи стадијум трансформације *либерализма у фашизам* који можда понајбоље илуструје Жижекков некритички хвалоспев нацистичким Украјинцима као *херојима апокалипсе* (Žižek 2022) и супротстављање последњим остацима *пацифизма* у Европи, попут Хабермасовог елементарно теоријског дискурса. У том светлу, реч је о сучељавању једва преживелих остатака либералне процедуралне демократије и биополитичке криптодемократије *par excellence* која свој пуни израз задобија управо у облику *неолибералног фашизма*. Из такве перспективе, претходно већ реализоване политике „хуманитарног интервенционизма” и бескрајних „ратова против тероризма” појављују се тек као увод тј. као *прва фаза афирмисања употребе силе* у сврху наводне „слободе” и „демократије” док је последња инстанца овог процеса управо *хуманитарни фашизам*. У исти мах, и све „политике разлике” биле су тек први кораци према успостављању финалне и непремостиве разлике, политичког именовања *правог „пријатеља”* и „*непријатеља*” тј. јаза *између Истока и Запада* – и стигматизовање *Истока као неподношљиве другости која представља живо сведочанство краја ере неолиберализма*.

У најкраћем, ово су разлози због који су *sine qua non* услови за *опстанак света XXI века* садржани пре свега у напуштању целокупне биополитичке парадигме и свих њених претпоставки. Јер, наиме, иманентно деструктивни потенцијал неолиберализма у последњој консеквенци реализује се као *тотални нихилизам* услед чега овде није напосто реч о *кризи легитимитета* (Denin 2019) једног принципа међународног поретка већ и о *бескрајној фрагментацији* која на крају сем *polis*-а уништава и сам *bios*. Или, још прецизније,

са трансформацијом либерализма у фашизам улози су повећани до финалних инстанци те је тако теоријски и практично сада у игри и *civilis* и *bios*, и *polis* и *oikos*, и субјективитет и суверенитет и тзв. „голи живот” тј. *zoe* као и целокупан цивилизацијски поредак. Исто тако, сасвим супротно од било какве концепције власти народа, транснационалне криптоелите манифестовале су самовољно вођство у унутрашњој и спољној политици – укључујући *арбитражност одлучивања о рату и миру*. Штавише, у том светлу је сасвим логично како неолиберализам тј. биополитика завршавају управо у *хобсовском опису „природног стања”* – *стања пре цивилизације, закона и државе* – у хаотичном привиду слободе свих а *заправо ропству у перманентној борби*.

ПРАВА ДЕМОКРАТИЈА XXI ВЕКА

Пре свега, целокупној појмовној мрежи тзв. „либералне демократије”, „илибералне демократије”, „процедуралне демократије”, „масовне демократије”, „извоза демократије”, „глобализма”, „светске државе”, „краја историје”, „светског грађанства” – као и мноштва сличних конструката произашлих из неолиберализма тј. реализације биополитике у другој половини XX и на почецима XXI века, у облику истински субверзивног потенцијала супротставља се реафирмација *polis*-а коју је практично немогуће промишљати без концепције *праве демократије*. Са своје стране, пак, права демократија неодојива је од *политике локалног* тј. *политике места* баш као што је истовремено нераскидиво повезана са *политиком времена*, *ergo*, са *повратком историје* али и *будућности* који чине *sine qua non* за *полиитичко per se*. Тако је прва тачка разумевања *праве демократије* излазак из *неолибералног презентизма* тј. *повоно рођење историје* (Badiou 2012; Kagan 2009) као оживљавање *telos*-а у облику сложеног процеса успостављања нормативног обрасца – и платоновског *знања као сећања* – које се паралелно појављује и као *нит водиља за будуће кретање zoon politikon*-а као *zoon logon echon*-а. Штавише, овај целокупан процес *рестаурације временске вертикале као етичко-политичког хоризонта постојања* стоји у релацији синхронизитета спрам *локализације политике*, *иманентног „кретања одоздо”* и *хоризонталног најближег повезивања* од релација у ужој заједници, специфичном *polis*-у и сасвим одређеној *Res-publica*. Управо тако се прожимају *трансцеденција*

времена и иманенција простора, вертикална и хоризонтална компонента истински политичког бивствовања без којих је немогуће мислити праву демократију – и ово је прва тачка разумевања њеног сложеног појма.

У том светлу, политичка филозофија праве демократије реферира најпре не на нужне трансформације политичких пракси већ на структурирање дискурзивних образаца и на промене у образовању тј. упућује на релевантност сасвим особите *paideia*-е за XXI век која се, *ergo*, у исти мах појављује и као *sine qua non* предуслов и као прва консеквенца истинске демократије. Или, још прецизније, *humanitas* неопходан за врлину управо је исти моменат који је експлициран у разлици између *bios* и *zoe* тј. реч је о процесу у којем се испоставља вредност живота човека као *homo politicus-a* у најширем смислу. Истовремено, присећање на смисао античке *paideia*-е овде је суштински релевантно јер се, у исти мах, ради и о сећању на конституисање *polis*-а и *demos*-а као и о упућивању на инстринсичну релацију између политике и етике. Јер, наиме, целокупна сфера постајања државе-града и улоге народа у њој реферира на преплитање политичног елемента и демократског елемента као јединствене релације – баш као што, паралалелно, васпитавање грађана у складу са *arete* као свеобухватном врлином конституише нераскидивост нормативног елемента и образовног елемента тј. њихову незаменљивост за живот *polis*-а.

Штавише, управо из скицираног процеса и целокупне мреже интеррелација тј. из структуралног оквира политике, етике и демократије рађа се, истовремено, и бескрајно мноштво различитих култура али и јединство цивилизације. Јер, култура постоји само у мноштву тј. плуралитет је њен *sine qua non* док, у исти мах, цивилизација образује јединство у овом мноштву а њен антипод су *barbaroi* као они који не владају собом и, увек већ, стоје с ону страну слободe, *ergo*, политике и демократије.

Ово је аспект у којем се савремена афирмација различитих култура – једнако као и основа цивилизације - појављује као субверзивна делатност спрам биополитике *per se* јер је неолиберализам, у највећој мери, реализован управо кроз теорије и праксе анти-културе тј. анти-цивилизације. Или, још прецизније, сваки облик редуције *homo politicus*-а попут нпр. постављања пола, расе, здравља, животне средине или ма каквог облика партикуларности на средишњу позицију упућује на политизацију као лошу бесконачност

и увек већ се појављује као *искључење праве демократије*. То су основни разлози због чега различите политичке агенде од феминизма до еколошких покрета представљају не облике некакве посебне „културне политике” већ управо *затирање културе а неретко и цивилизације*. Или, као што експлицира Хелер, „биополитика припада *масовној култури... примитивној културној револуцији... која је исто тако тоталитарна у карактеру*” (Heller 1996, 12). Тако се управо *апсолутизација појединачности* појављује и као мотив дивергентних биополитичких пракси и као деловање против слободе тј. оживљавање *barbaroi* и као *основ настанка тоталитаризма*.

Или, арендovski говорећи, *биополитика* је по појму *contradictio in adjecto* јер или је реч о *bios*-у или, пак, о *polis*-у јер не може у исти мах бити реч о оба (Arendt 2017). Или, у нешто другачијој терминологији како је претходно образложена – или је реч о *zoe* или о *bios*-у који се конституише у *polis*-у. Овде је од пресудног значаја чињеница како у *polis*-у, пак, увек већ постоји расправа и слободно изношење различитих мишљења тј. основ за разумевања *polis*-а је управо *dia-logos* који чини темељ *политичке заједнице*. Штавише, *a propos* специфичне релације политике и етике узорити пример управо је античка релација између *слободе и одговорности* која се најпре реализује као одговорност према себи у неговању *врлине која се афирмише у polis*-у. Или, још прецизније, управо са *реализацијом arete* отварају се хоризонти на којима се појављује *права демократија као политика слободе* – што је *друга релевантна тачка* њеног појма.

У том светлу, *трећа тачка* промишљања праве демократије реферира, *ergo*, на интерперсоналност тј. *интерсубјективност* која се успоставља кроз релевантне обрасце породице, заједнице, народа, верских норми и обичаја, као и специфичних култура – и као таква појављује се као конститутивни елемент *субјективитета и суверенитета*. Јер, наиме, управо цео спектар назначених интерсубјективних релација испоставља, у исти мах, и *telos* и особеност тј. и незаменљивост и непоновљивост на основу којих се успоставља јединствено искуство истинске аутономије. Из овога, пак, даље следи *четврта тачка праве демократије* а то је *права демократија као самоодређење народа* како је то артикулисао још Маркс (Marx 2012). Или, другим речима, кроз артикулацију процеса који се супротстављају свему што ће Фуко касније именовати као бентамовски паноптикон контроле, надзирања и кажњавања тј.

наспрам *опште отуђености и државе као отуђене силе* појављује се повратак власти над сопственим животом и судбином у облику *самоуспостављања народа*. Штавише, из овога даље следи *пета тачка* тј. *разумевање праве демократије као једнакости* што Рансијер нпр. препознаје чак и као одлучујући елемент и заправо као својеврсни *hipokeitemon* из којег се даље разумевају сви остали аспекти (Ranciere 2021).

Исто тако, целокупна Рансијерова критика *лажне демократије* тј. привида демократије у времену масовне културе и структуралне неодрживости репрезентативне демократије *per se*, усмерена је не само на разобличавање свих начина на које је савремени либерализам уништио различите културе, политичке заједнице и самоостварење појединаца тако што је креирао *растућу неједнакост* – већ и на чињеницу како је целокупну материјалну и духовну пропаст могуће превазићи једино кроз *политику као једнакост*.

Тако се *политика једнакости via политика правде* испоставља као *права демократија која превазилази биополитику* тј. која увек већ претпоставља и циља на *једнакост и слободу* свих *citoyens* и *citoyennes* који партиципирају у политичкој заједници. Штавише, таква демократија заснована је на такорећи бескрајној отворености тј. на *бескочначним хоризонтима* (Levinas 1969) јер се супротставља свакој реализацији партикуларних интереса тј. усмерена је на *опште добро* и против тоталитаризма. Истовремено, она је усмерена и против сваке *власти експерата* (Ranciere 2021; Guehenno 1993; Denin 2019) која заправо увек показује управо *њен крај* јер се експерти постављају *наместо политички и демократски легитимисаних субјеката* тј. појављују се као *супституција политичке субјективности у неолиберализму*. Штавише, у том светлу, овде је најпре реч о свету у којем се грађанин као конститутивни елемент суверене политичке заједнице појављује као *вишак* једнако као и права демократија чији елемент једнакости делује структурално субверзивно.

Шесто, права демократија увек већ значи превазилажење *политика разлика* тј. *politeia* је *per definitionem* простор политике а истинска демократија је – како са правом примећује Хелер - „питање *homo politicus*-а а не рода, *града* а не лобија и *државе* а не друштва као *духовног животињског царства*” (Heller 1996, 3).² У

² Исто тако, Хелер аргументише како се различити феномени биополитике појављују као *симулација науке* тј. како су *теорије расе и политике рода*

том светлу, биополитика реализована кроз различите процесе политизације тела реферира на *предполитичко стање* тј. на *природно стање које је увек већ стање рата* док се, супротно томе, друштвеност у истинској демократији реализује кроз сфере *једнакости и dia-logos-a*. Јер, у предполитичком тј. природном стању заједница и друштво нити захтевају политичку праксу нити је чак допуштају док, обрнуто, *homo politicus* увек реферира на *опитност и највише нивое посредовања*.

У том светлу, политичка заједница слободе и једнакости - једнако као и држава која почива на власти народа – истовремено значи успостављање својеврсног *Sittlichkeit-a* тј. етичког живота који *превазилази биополитику као политику разлике која, ergo*, по појму увек већ води у *тоталитаризам*. Или, још прецизније, неопходно је кроз реалну тј. животну праксу али паралелно и на дискурзивном нивоу трансцендирати „обрнути платонизам” тј. „тежњу да се установи не-духовна суштина свих људских манифестација: ово може бити *економско, биолошко, сексуално, нагонско уопште и слично*” (Heller 1996, 5). Јер, наимае, управо на овај начин биополитика се појављује као *де-политизација друштвеног питања* тј. *timesis друштвености* док заправо изражава *тоталитарну политику моћи* која је практично увек обраћа *страстима*, и посебно различитим облицима *ressentiments*. Штавише, у мери у којој се питања пола, расе и слично појављују као питања која не само да форсирају савремени медији – као специфичан облик забаве тј. *entertainment-a* – већ као израз духа времена *per se* реч је управо о „*духовном животињском царству*” које је *узурпирало простор Sittlichkeit-a*. Јер, наимае, управо кроз такве облике укидања културе у неолиберализму кроз ширење тзв. „*масовне културе*” постепено се формира *и политика тоталитарног друштва* која кореспондира са политиком *тоталитарних држава*.

Тек из назначених увида тј. из разумевања савремених перверзија демократије у релацији спрам њеног истинског облика отварају се перспективе за артикулацију седме тачке тј. политике као праве демократије која *per definitionem* значи *делање у складу са врлином*.

„продукти масовног друштва” те како се нпр. пораст тзв. „*студија рода*” у САД везује управо са „моћним лобијима”, баш као и „промоције културних различитости” јер чињеница да се појављују на универзитетима треба да значи да су се „*научно легитимисале*...а ако је нешто научно онда то свакако мора бити *и истинито*” (Heller 1996, 9).

Ово делање се, пак, појављује као преузимање иницијативе тј. као *перманентно креирање нечег новог у складу са опитим добром* те се тако, арентовски говорећи, у *сферу појаве и видљивости нешто ново и другачије доноси у свет* (Кољевић 2009). Штавише, у том светлу, *права демократија ео ipso имплицира процес стваралаштва, у најширем смислу, и непрестано отварање хоризонта „нових почетака“ али тако да је реч о добру свих тј. заједнице као и различитих облика интерперсоналности.*

На крају али никако и најмање важно – истинска демократија појављује се као *политика истине* – и то упркос чињеници да постоје, баш као и случају Хесиодових муза, *и знање и моћ и да се лаже и да се каже истина* (Hesiod 2009). *Ergo*, права демократија представља *избор истине* и управо као таква тј. као *демократија истине* она се испоставља као *пут за превазилажење целокупног обрасца биополитике као неолиберализма* како га је описао Фуко тј. *политике моћи* и дискурса моћи у којем се *истина фалсификује* баш као то случај са нпр. *политикама расе или рода*. Штавише, треба имати у виду како је *права демократија управо као политика истине јавна ствар par excellence* јер у јавном дискурсу свако може учествовати и свако може дати свој допринос. И још релевантније – управо кроз такве облике јавности у исти мах се реализују и *демократски суверенитет и суверена демократија.*

ПРАВА ДЕМОКРАТИЈА КАО „СВЕТ ЖИВОТА”

У мери у којој је претходна анализа имала за циљ да артикулише формалне тј. *структуралне особености праве демократије* тј. њен *sine qua non* као *систематског одговора на биополитику и њене различите феномене*, остало је да се, пак, са друге стране, ближе упуту на *садржај садржајне демократије* која почива с ону страну процедурализма. У том светлу, почетна нит водиља је запажање Хелер како „сама *политизација друштвеног питања*” није довољна да спасе земљу од доминације биополитике. Други кључни фактори, као *неговање историје, висока култура, индивидуално мишљење*, такође припадају *условима за спасење* (Heller 1996, 13).

Тако можемо рећи да се *права демократија* - као „садржинска демократија” која се супротставља „формалној демократији” – управо као *самоодређење народа без којег нема праве државе* најпре појављује у облику „*света живота*”. Или, још прецизније, Хусерлов

појам *Lebenswelt-a* (Husserl 1970) а посебно његова „рестаурација” какву нпр. налазимо у Хандкеовом делу (Handke 2020) у којем се „*свет живота*” обнавља у релевантном савременом контексту испостављају се као духовни оријентира политичке онтологије *per se*. Јер, наимае, пример рецепције Хусерла као што је то Хандкеова управо демонстрира како се може и треба мислити *народни живот као демократски живот са свим његовим особеностима* тј. какво је вишеслојно преплитање *демократије и културе*. У том светлу, постаје бескрајно транспарентније и у политичком и у друштвеном смислу због чега *различити народи историјски развијају различите облике демократија које су специфичне за њих* тј. њихову посебну културу јер, наимае, у исти мах произилазе *и из различитих облика самоодређења пошто је реч о особеностима*. Следеће – имајући у виду управо *структурално егалитарни карактер праве демократије* – следи како нико нема право да сопствени облик истинске демократије намеће другима тј. како *не постоји супериорни, ексклузивни или „изузетни” тип демократије нити се било који модел може „извозити”* или инпутирати другима. Штавише, овако нешто не полаже чак ни тест елементарне одрживости (*sustainability*) јер се појављује као *неприродно* тј. као потенцијално опозитно спрам *једног посебног Lebenswelt-a*. Или, још прецизније, „*свет живота*” се појављује управо као *Sittlichkeit специфичног народа* те, у том светлу, као оно што је појединачној заједници природжено, на чему се темељи и што *успоставља њен политичко-нормативни основ*. Јер, духовност и култура једног народа, његова *историјска особитост* и незаменљивост на бази које се *успоставља као народ* конститутише се кроз „*свет живота*”, тај *непоновљиви облик који чини „садржај” праве демократије*. Штавише, на овај начин права демократија испуњава све претходно образложене формалне услове и појављује се као *слика једнакости и партиципације свих управо у мери у којој је израз народног живота*. Паралелно, пак, као *Lebenswelt* кроз који историјски живи једна заједница, права демократија је и услов индивидуалног самоостварења тј. „*вертикално-хоризонталне*” *самореализације појединца који ствара „нове почетке”*. Тако се *wahre Demokratie* као *Lebenswelt* испоставља као *референтан одговор на биополитику као неолиберализам* тј. на различите облике либералног глобализма у теорији и пракси. Јер, наимае, политика праве демократије је *патриотска политика par excellence* али *и бескрајно више од тога* тј. *она репрезентује целокупну историју, културу и*

духовност једног народа те је тако *elan vital* који се појављује као специфична филозофија егзистенције.

Штавише, у овом светлу постаје транспарентније како се, *ergo*, кроз процес успостављања и функционисања праве демократије као „света живота” у исти мах појављују и *револуционарни моменат* и *владавина права* тј. и „устанак” и „поредак” те како оба произилазе из *raidea*-е, односно, образовања човека који је, као такав, *citoyen*. Супротстављајући се сваком облику *елитизма* *via expertizma* права демократија као „свет живота” гради *народни суверенитет* једнако као и *политички субјективитет* и тако се, истовремено, рађа и као темељ *новог хуманизма*. Јер, наиме, изаћи из оквира савремене биополитике у релевантном смислу значи издићи се изнад *трансхуманизма* тј. вратити се основним институционалним облицима реализације човека кроз породицу, заједницу, народ тј. кроз *нормативни оквир који чини основ цивилизације и свих појединачних култура у мери у којој учествују у опитности цивилизације*. Или, још прецизније, *савремени феномени биополитике као и неолиберизам у целини* – значили су *дехуманизацију* кроз дивергентне форме а која је као *де-историзација* управо смерала на *де(кон)струкцију „света живота”*. У XXI веку, пак, *поновна реконструкција политике једнакости и слободе* – а против сваког облика хегемонизма у политици, друштву, економији и култури – пре свега, значи *обнову Lebenswelt-а* почевши од *које индивидуални и колективни обрасци егзистенције опет задобијају смисао*.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Arendt, Hannah. 2017. *The Origins of Totalitarianism*. New York: Anchor Press.
- Agamben, Giorgio. 2021. *Where Are We Now*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers.
- Badiou, Alain. 2006. *Polemics*. New York: Verso.
- Badiou, Alain. 2012. *The Rebirth of History: Times of Riots and Uprisings*. New York: Verso.
- Bernstein, Richard. 2006. *The Abuse of Evil*. New York: Polity Press.
- Denin, Patrik. 2019. *Zašto liberalizam propada*. Beograd: Albatros Plus.
- Derrida, Jacques. 2006. *Spectres of Marx*. London: Routledge.

- Foucault, Michel. 2010. *The Birth of Biopolitics*. London: Palgrave Macmillan.
- Guehenno, Jean-Marie. 1993. *La fin de la democratie*. Paris: Flammarion.
- Habermas, Jurgen. 2015. *Between Facts and Norms*. New York: Polity Press.
- Handke, Peter. 2020. Zimsko putovanje do reka Dunava, Save, Morave i Drine ili Pravda za Srbiju. Beograd: Večernje novosti.
- Heller, Agnes. 1996. Puntsher Riekmann, Sonja, eds. *Biopolitics. The Politics of the Body, Race and Nature*. Vienna: European Centre.
- Hesiod. 2009. *Theogony and Works and Days*. Oxford: Oxford University Press.
- Husserl, Edmund. 1970. *The Crisis Of European Sciences and Transcendental Phenomenology*. Evanston: Northwestern University Press.
- Kagan, Robert. 2009. *The Return of History and The End of Dreams*. New York: Vintage.
- Koljević, Bogdana. 2009. „Smisao političkog i novi počeci kod Hane Arent.” *Srpska politička misao* (2): 263–276.
- Levinas, Emmanuel. 1969. *Totality and Infinity*. Ann Arbor: XanEdu Publishing.
- Laughland, John. 2008. *A History of Political Trials*. Peter Lang: Oxford.
- Marcuse, Herbert. 2012. *One Dimensional Man*. Boston: Beacon Press.
- Marx, Karl. 2012. *Werke Band 40*. Berlin: Dietz Verlag.
- Mouffe, Chantal. 2009. *The Democratic Paradox*. New York: Verso.
- Ranciere, Jacques. 2021. *On the Shores of Politics*. New York: Verso.
- Rawls, John. 2005. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press.
- Žižek, Slavoj. 2022. “Heroes Of The Apocalypse.” *Project Syndicate*. Last access December 26, 2022. <https://www.project-syndicate.org/onpoint/european-response-to-ukraine-war-test-for-climate-other-crises-by-slavoj-zizek-2022-05>.

Bogdana Koljević Griffith**Institute for Political Studies, Belgrade***AFTER BIOPOLITICS – TRUE DEMOCRACY AS 21ST
CENTURY “LIFEWORLD”****Resume**

In this article the author, firstly, considers different aspects of contemporary neoliberalism as biopolitics, especially reflecting the issue of cryptodemocracy in the end of 20th as well as in the first decades of 21st century. Or, more precisely, beginning from Foucault's articulation of biopolitics as both regulation and control of population, the issue of multiple forms of “liberal democracy” in neoliberalism and poststructuralism is critically addressed. In this light, divergent forms of “liberal democracy” as procedural i.e., formal democracy which appears as the primary condition of possibility for biopolitical neototalitarianism are analyzed. This neototalitarianism of the West i.e., of Pax Americana, which simultaneously includes the project of the EU, is primarily manifested through numerous contemporary phenomena of biopolitics – from “humanitarian interventionism” to “wars against terrorism” and measures taken against COVID 19. The common ground for all phenomena is traced back to the “friend-enemy” distinction, as well as to politization of the body as the conditions which enabled de(con)struction of both homo politicus and democracy. It is emphasized that the structural binary opposition is one between East and West and that, moreover, biopolitical neototalitarianism targets precisely the otherness of the East which it perceives as unbearable. In the second part of the article, it is argued that reaffirmation of polis requires a theory and practice of “true democracy” – as “democracy of content” – which is conceptually different from any form of “formal democracy”. Furthermore, true democracy is, first and foremost, articulated as politics of the local i.e., as both politics of place and politics of time. Therefore, in opposition to “neoliberal presentism” and “the end of history” a return to democracy

* E-mail address: bogdana.koljevic@ips.ac.rs.

* Овај рад је примљен 02. јануара 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 28. фебруара 2023. године.

falls in one with rebirth of history. Transcendence of time and immanence of space constitute the framework for comprehending knowledge as remembrance which, in the next step, enables the foundation of a new paideia for the 21st century. Or, in other words, special relevance of education for true democracy - as well as for the structural relation between the political and the normative element – is emphasized. In such a way, the author at the same time reflects upon the necessity of culture for true democracy and formation of the polis because culture – which always comes in plural – is the sine qua non not only for politics and ethics but for the possibility of civilization. The potential for realization of political subjectivity and sovereignty is then presented in the form of true democracy as self-determination of the people. In conclusion, this process is also marked by forming of specific Sittlichkeit i.e., “democracy of content” is manifested through multiplicity of forms of “lifeworld” which come forth from history, tradition, and high culture. In such a way, the life of the people as democratic life par excellence, with all its particularities, opens the space for horizons of new humanism in the 21st century that is also constituted as the final foundation for restoration of homo politicus.

Keywords: neoliberalism, biopolitics, political subjectivity, sovereignty, true democracy, people, lifeworld, humanism